

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 7.034.5(450:436-89)

Prejeto: 18. 9. 2012

Helena Seražin

doc., dr. umetnostne zgodovine, višja znanstvena sodelavka, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: helena.serazin@zrc-sazu.si

Cesarski veleposlaniki iz vrst goriškega plemstva v vlogi posrednikov novih arhitekturnih modelov in umetnostnih smeri

IZVLEČEK

Cesarski veleposlaniki v Benetkah in Rimu, med katerimi so bili goriški plemiči Franc grof Thurn, Vid baron Dornberški in Janez baron Cobenzl, so v drugi polovici 16. stoletja za habsburške vladarje poleg umetnin iskali tudi arhitekte, inženirje, kiparje in slikarje, ki bi bili primerni za dvorne službe; iz korespondence je razvidno, da so bili diplomati dobro seznanjeni z vrhunsko italijansko renesančno umetnostjo in arhitekturo. Domo so se vračali z umetniškimi deli, arhitekturnimi modeli in načrti, rokopisi in traktati ter z izbranim umetnostnim okusom, ki je italijansko renesančno umetnost in kulturo zasidral tudi v tedanjih notranjeavstrijskih deželah.

KLJUČNE BESEDE

umetnost, arhitektura, kiparstvo, slikarstvo, dvorci, vile, palače, mavzolej, plemstvo, renesansa, 16. stoletje, Goriska, Sveto rimsko cesarstvo, diplomati, Franc Thurn, Vid Dornberški, Janez Cobenzl, Rim, Benetke, Gorica, Dunaj, Vipolže, dvorec Neugebäude, cesar Maksimilijan II.

ABSTRACT

IMPERIAL AMBASSADORS FROM THE RANKS OF GORIZIAN NOBILITY AS MEDIATORS OF NEW ARCHITECTURAL MODELS AND ART MOVEMENTS

In the second half of the 16th century, imperial ambassadors to Venice and Rome, including such noblemen from Gorizia as Franz Count of Thurn, Veit Baron of Dornberg and Johann Baron of Cobenzl, sought not only works of art for their Habsburg rulers but also architects, engineers, sculptors and painters deemed fit for courtly service. As evident from correspondence, the diplomats kept abreast of the greatest achievements in Italian Renaissance art and architecture. They would return home bringing works of art and architectural designs, manuscripts and treatises, as well as sophisticated artistic taste, which also led to the establishment of Italian Renaissance art and culture in the then Inner Austrian provinces.

KEY WORDS

art, architecture, sculpture, painting, mansions, villas, palaces, mausoleum, nobility, Renaissance, 16th century, Gorizia, Holy Roman Empire, diplomats, Franz von Thurn, Veit von Dornberg, Johann von Cobenzl, Rome, Venice, Gorizia, Vienna, Vipolže, Neugebäude palace, Emperor Maximilian II.

Vladarji Svetega rimskega cesarstva so od 15. stoletja dalje pri iskanju umetnikov v tujih, predvsem italijanskih deželah kot posrednike pogosto uporabljali stalno nastavljene cesarske diplomate;¹ spremljanje umetnostnega dogajanja na tujih dvorih je sodilo med redne naloge veleposlanikov, saj so bili dejavni ne le pri iskanju tujih arhitektov in umetnikov, temveč tudi pri pogajanjih z njimi za cesarske dvorne službe. Veleposlaniki so v cesarjevem imenu na tujih vladarskih dvorih predajali umetnostna darila ter iskali in kupovali umetnine vodilnih umetnikov svojega časa. Od njih se je pričakovalo poznavanje umetnosti na vseh področjih umetniškega ustvarjanja, od glasbe do slikarstva, zato so bili pogosto naprošeni za ocene umetnostnega dogajanja v posameznih deželah, nekatere od teh pa bi lahko veljale za prve kritične eseje o umetnosti. Poročila veleposlanikov o tujih umetnikih so bila za razvoj umetnosti na avstrijskih in nemških dvorih ključnega pomena, saj so tako vladarji ostajali na tekočem z umetnostnimi trendi in okusom v Evropi;² če umetnikov niso mogli privabiti v svoje dvorne službe, so k njim v uk s štipendijo poslali obetavne ali že uveljavljene domače umetnike.³

Vloga veleposlanikov pri posredovanju umetnostnih tokov je bila v umetnostnozgodovinski literaturi doslej obravnavana zgolj sporadično, kot le eden izmed načinov novačenja tujih umetnikov in arhitektov v dvorne službe ali kot možnost za pridobivanje dragocenih umetniških del za cesarske zbirke,⁴ zelo malo študij pa se je posvetilo samim veleposlanikom in njihovi vlogi pri prenašanju novih arhitekturnih modelov in umetnostnih smeri v okolje, iz katerega so izhajali.⁵ Večina diplomatov, ki so jih Habsburžani v drugi polovici 16. stoletja poslali na italijanske dvore, je zaradi dobrega poznavanja italijanskega jezika in kulture izhajala iz na novo pridobljene dežele Goriške. V pričujočem prispevku bo tako predstavljenih nekaj goriških in kranjskih plemičev, grajskih posestnikov z vidika posrednikov novih arhitekturnih modelov in umetnostnih smeri, s katerimi so se seznanili v diplomatskih službah na evropskih dvorih ali v dvornih službah Svetega rimskega cesarstva. Ti so v drugi polovici 16. stoletja prek arhitekturnih naročil in z nakupi umetnin na domača tla prenašali nove modele in umetnine, predvsem pa umetnostni okus humanistične dobe, ki je prodrl tudi v druga družbena

in kulturna okolja, povezana z umetnostnim ustvarjanjem.

Med prvimi cesarskimi diplomati iz Goriške je bil Franc grof Thurn (1519–1566), svetovalec na dvoru cesarja Ferdinanda I. (1503–1564): leta 1557 je bil imenovan za ambasadorja v Benetkah, vendar je že leta 1559 kot izredni odposlanec odpotoval v Rim, da bi pri novoizvoljenem papežu Piju IV. dosegel potrditev Ferdinandovega imenovanja za cesarja.⁶ Franc je bil pri svojem delu zelo uspešen, zato je lahko diplomatske posle v Rimu kmalu predal Prosperu grofu Dall'Arco, sam pa se je pred vrnitvijo v Benetke ustavil še v Toskani in nato oktobra 1560 v Vipolžah, kjer naj bi po njegovem naročilu začeli s prezidavami v prvi beneški vojni poškodovanega gradu.⁷ Dejstvo, da se je Franc pred vrnitvijo domov za nekaj časa ustavil v Sieni, kamor se je po *sacco di Roma* leta 1527 zatekel sienski arhitekt in slikar Baldassare Peruzzi (1481–1536) in do vrnitve v Rim leta 1535 utrjeval siensko mestno obzidje,⁸ je ključnega pomena za razumevanje formalne zasnove vipolškega stavbnega kompleksa, saj je bila pri njej že ugotovljena uporaba Peruzzijevih modelov za utrjene vile.⁹ Peruzzijeve rimske stvaritve, kot sta vila Farnesina in palača Massimo alle Colonne, in prvi načrti za utrjeno vilo Farnese v Capraroli so na Franca gotovo naredili vtis, saj gre za ključna dela italijanske arhitekture prve polovice 16. stoletja. Pri Vipolžah je najbolj očiten vpliv vile Farnese v Capraroli, ki se kaže v nizkih, rombasto oblikovanih vogalnih stolpih, elementu, ki je kljub različnim gradbenim fazam in načrtom le-te ostal del sicer pentagonalne stavbne zasnove z okroglim dvoriščem.¹⁰

V Nacionalni knjižnici na Dunaju hranijo kodeks 10935,¹¹ ki je zbirka različnih arhitekturnih risb in skic hidravličnih in vojaških naprav ter delo različnih rok. Med njimi tako najdemo tudi risbe, posnete po Baldassareju Peruzziu, kot dokazuje njegov »podpis« *Baldassar d'Siena Pittor* na enem od prvih listov kodeksa. Med različnimi risbami tega arhitekta je ohranjen tudi zgodnejši načrt za vilo Farnese v Capraroli, vključno z merami, ki je bil potem kot primer utrjene vile natisnjen v tretji knjigi arhitekturnega traktata *I Sette libri di Architettura* Sebastiana Serlia.¹² V kodeksu je tudi risba t. i. *Scala lumaga* v Gradcu: gre za dvojno polzasto zavito stopnišče v graškem spodnjem mestnem gradu, ime-

¹ V vlogi posrednikov umetnikov in umetniških del so pogosto nastopali tudi kardinali (Warnke, *Hofkünstler*, str. 133).

² Prav tam, str. 136.

³ Prav tam, str. 134–135.

⁴ Prav tam, str. 133–137; Trevor-Roper, *Princes and Artists*, str. 83, 105, 107.

⁵ Trevor-Roper, *Princes and Artists*, str. 106–107. Kardinal Antoine Perrenot de Granvelle (1517–1586) je veljal za največjega zasebnega zbiratelja umetnin svojega časa, mdr. pa je upravljal tudi z umetniškima zbirkama Karla V. in Filipa II.

⁶ Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*, str. 361–362.

⁷ Benzon, Della Torre, Francesco, str. 542–543. O morebitni Francovi renesančni prezidavi gradu v Vipolžah ugiba tudi Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Knj. 4*, str. 316.

⁸ Adams, Peruzzi, str. 532–533.

⁹ Seražin, *Kultura vile*, str. 115–121.

¹⁰ Azzi-Visentini, *La villa in Italia*, str. 185–195.

¹¹ ÖNB, Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung, Codex 10935.

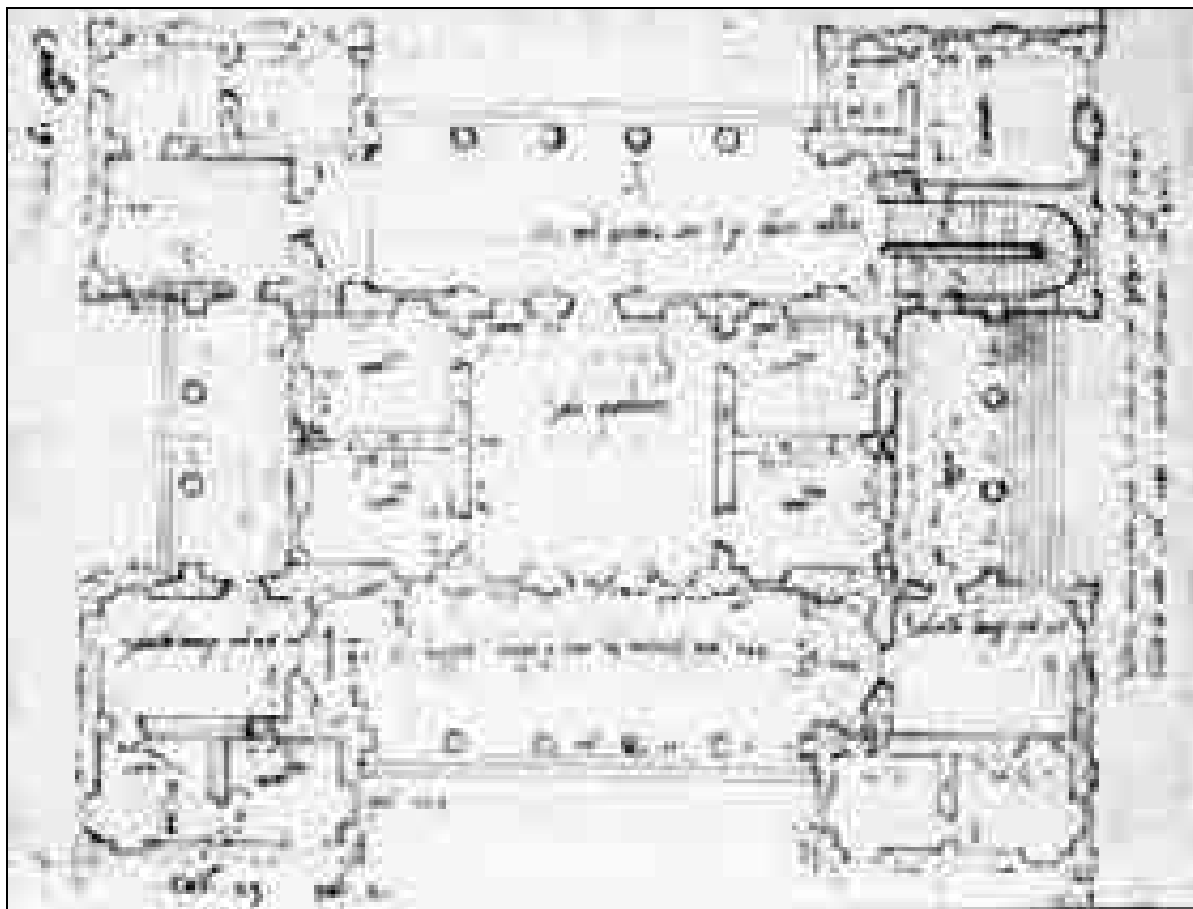
¹² Serlio, *I sette libri dell'architettura*, I/III, str. 122v.

Dvorec Thurn v Vipolžah (foto H. Seražin).

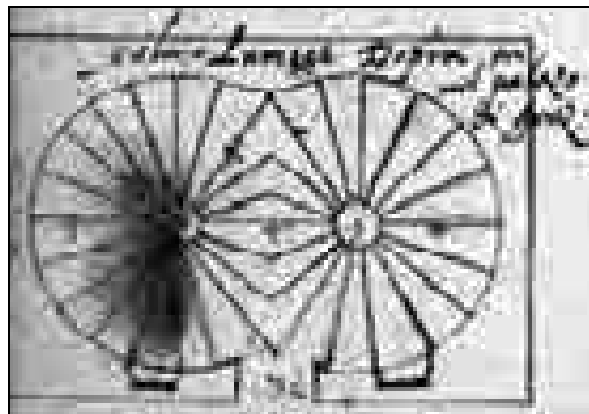
Vila Farnese v Capraroli (foto H. Seražin).

B. Peruzzi, Načrt za vilo Farnese v Capraroli (ÖNB, kodeks 10935).

novanem Burg, v traktu, ki ga je dal zgraditi Maksimilijan I. okoli leta 1499, kot priča letnica, vklesana v sklepnik stopnišnega portala. Kodeks je torej pripadal osebi, ki je bila v dvorni službi in je hkrati imela dostop do risb Baldassareja Peruzzija. Prvi na spisku možnih posedovalcev kodeksa je Baldassarejev sin Salustio Peruzzi (1511/12–1572), arhitekt in vojaški inženir, ki je cesarju in nadvojvodi Karlu II. služil od leta 1567 do smrti, v Gradec pa je po posredovanju ambasadorja Prospera Dall'Arca prišel naravnost iz večnega mesta.¹³ V zadnjih treh letih življenja je deloval kot glavni stavbni nadzornik na hrvaški in slovenski meji ter utonil pri prečkanju reke Mure na eni od inšpekcij po utrdbah Vojne krajine.¹⁴

Vendar pa v kodeksu najdemo tudi s peresom narisane tlorisne skice vseh treh nadstropij hiše Janeza barona Cobenzla iz Proseka pri Trstu, ki je stala v bližnjem Kontovelu in od katere se ni skoraj nič ohranilo,¹⁵ za Salustia pa ni izpričano, da bi kdaj

Risba »scala lumaga« (ÖNB, kodeks 10935).

obiskal kraje ob meji s *Serenissimo*. Morda je dunajski kodeks 10935, v katerem je tudi zbirka številnih skic za utrjene vile, povzetih po risbah Baldassareja Peruzzija, ki bi lahko služile kot izhodišče za načrtovanje utrjene vile v Vipolžah,¹⁶ pripadal prav Cobenzlovemu rojaku Francu grofu Thurnu.

¹³ Voltolini, *Urkunden und Regesten*, str. XXXIX, reg. 8719; str. XLIV, reg. 8767; str. XLIV, reg. 8773.

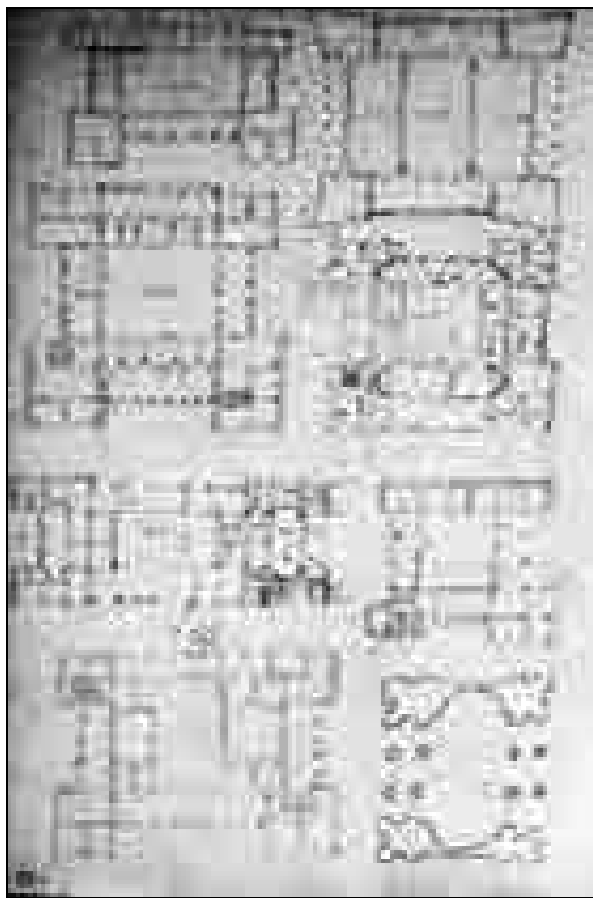
¹⁴ Seidel, *Salustio Peruzzi*, str. 81–108.

¹⁵ Seražin, *Kultura vile*, str. 77–78.

¹⁶ Prav tam, str. 118.

Stopnišče v Burgu, Graz (foto H. Seražin).

Skice utrjenih vil po Peruzziju (ÖNB, kodeks 10935).

Nekoliko okorno, zgolj informativno narisane skice bi namreč lahko izdajale roko laika, ki se z arhitekturo ni poklicno ukvarjal, narisane pa so na papir, izdelan v Salzburgu med letoma 1536 in 1557;¹⁷ dejstvo je, da je Franc pred odhodom v Rim med letoma 1550 in 1556 služboval kot svetovalec na Ferdinandovem dvoru, kjer bi papir salzburske provenience lahko prišel v njegovo posest.

Francov interes za arhitekturo pa ni bil omejen zgolj na lastna naročila:¹⁸ med službovanjem v Benetkah je marca 1566 od cesarja Maksimilijana II. (1527–1576) dobil naročilo, naj za obrambo Svetega rimskega cesarstva pred turškimi vpadi poišče dobre in spretnne arhitekta ter se z njimi pogodi za cesar-

sko službo.¹⁹ V Benetkah mu ni uspelo najti nobenega izkušenega arhitekta razen nekega Horologiusa, ki je zapustil službo z načrti vseh beneških utrdb,²⁰ vendar pa ga cesar sprva ni hotel vzeti v službo, da ne bi ogrozil občutljivega miru s *Serenissimo*,²¹ kasneje, ko je bil arhitekt že v službi pri savojskem vojvodi, pa si je premislil.²² Po nasvetu rimskega ambasadorja Prospera grofa Dall'Arca je Thurn poizvedoval še na dvorih v Ferrari, Firencah in Mantovi,²³ poizvedbe pa je naslovil tudi na dvore v Urbinu in Parmi,²⁴ vendar večinoma brez uspeha. Cesar Maksimilijan II. mu je julija 1566 naročil, naj se pozanima tudi o nekem zelo hvaljenem poročniku »Galeatius de Pisauro /.../ qui multas insignes dicitur aedificasse munitiones in Gallia ac mirifica habere inventa, ad presens haud procul a Parma habitare«. ²⁵ Thurnu je nazadnje uspelo najti le arhitekta Alessandra Piccarone della Mirandolo, ka-

¹⁷ Anecchino, Baldassare Peruzzi, str. 317. Z dunajskim kodeksom 10935 je neposredno povezan tudi kodeks 10873, ki vsebuje identične skice Peruzzijevih utrjenih vil, te pa so narisane na papir, izdelan v Salzburgu po letu 1557, papir, izdelan v avstrijskih deželah po letu 1555, beneški papir iz prve polovice 16. stoletja in papir, izdelan v Augsburgu po letu 1563, kar bi ga prav tako lahko povezovalo s Francem grofom Thurnom.

¹⁸ Poleg prezidav gradu v Vipolžah je Franc grof Thurn leta 1556 kupil dvor in posest v Zagraju ob Soči ter tam dal zgraditi novi renesančni dvorec (Šapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Knj. 4*, str. 316).

¹⁹ Voltolini, *Urkunden und Regesten*, str. XXXIX, reg. 8717.

²⁰ Prav tam, str. XXXIX, reg. 8718.

²¹ Prav tam, str. XL, reg. 8723.

²² Prav tam, str. XLII, reg. 8740.

²³ Prav tam, str. XL, reg. 8726.

²⁴ Prav tam, str. XLI, reg. 8733; str. XLII, reg. 8742.

²⁵ Prav tam, str. XLII, reg. 8740.

teremu je julija 1566 priskrbel potno dovolilnico za Dunaj,²⁶ nadaljnja prizadevanja pa mu je preprečila smrt.

Franca grofa Thurna je v službi cesarskega veleposlanika v Benetkah nasledil rojak Vid baron Dornberški (1523–1591); skoraj dve desetletji je opravljal diplomatske posle za cesarja Maksimilijana II. in njegova brata, avstrijsko-tirolskega nadvojvodo Ferdinanda II. (1529–1595) in notranjeavstrijskega nadvojvodo Karla II. (1540–1590), do smrti v Rimu pa je kot veleposlanik služil tudi Maksimilijanovemu sinu, cesarju Rudolfu II. (1552–1612). S stališča umetnostne zgodovine je zanimiv predvsem zaradi ohranjene diplomatske korespondence, v kateri se pogosto posveča umetnostnim temam.

Vid baron Dornberški je kljub pripadnosti staremu goriškemu plemstvu izšel iz skromnih gmotnih razmer; mati Beatrice Ložar je po nenadni moževi smrti dan pred Vidovim rojstvom podedovala le dolgove, ki jih je poplačala s prodajo posesti, kljub temu pa je tudi ob pomoči podpornika, goriškega glavarja Franca grofa Thurna, vsem trem sinovom zagotovila dobro izobrazbo, ki jim je pomagala pri uspehu v različnih državnih službah. Goriški glavar Franc grof Thurn²⁷ je ubožani družini pomagal povrniti vse naslove in položaje, ki jih je izgubila, leta 1540 pa ji je kralj Ferdinand priznal plemiški naslov glavne veje rodbine Dornberg.²⁸ Starejša brata, Franc in Maksimilijan, sta študirala na kolegiju v Ljubljani, Vid pa je zaradi varčevanja prvo izobrazbo dobil pri domačem župniku, leta 1541 so ga poslali v mestno šolo v Trentu, leto dni kasneje pa je šel v Verono k zasebnemu učitelju, da bi ga pripravil za študij na univerzi v Padovi, kamor se je vpisal okoli leta 1545.²⁹ Vendar pa Vid študija na padovanski univerzi nikoli ni dokončal; v svojih spominih je celo zapisal, da je preslabo obvladal latinščino, da bi lahko sledil predavanjem iz prava. Med dvoletnim študijem se je raje zabaval in se posvečal »intratenimenti di compositioni volgari et ad altri diletta di musiche«,³⁰ njegovo zanimanje za glasbo pa tudi z leti ni usahnilo,

o čemer pričajo posvetila glasbenih del ob imenovanju za »zlatega viteza« leta 1563 in kasneje.³¹

Svojo poklicno pot je začel okoli leta 1551 kot cesarjev svetovalec in nadaljeval kot namestnik glavarja goriške grofije Franca grofa Thurna.³² Službo je opravljal do leta 1566, ko je za skoraj dvajset let zasedel mesto cesarskega veleposlanika v Benetkah, kjer se je ukvarjal predvsem s poizvedovanjem o turških pomorskih operacijah in težavami, ki so jih Benetke imele s senjskimi uskoki v Dalmaciji. Po posredovanju Thurnove žene Biance Simonetti se je leta 1551 poročil z njeno nečakinjo, mlado vdovo Rachelo Malvasia iz Bologne.³³ Med goriškim plemstvom ni bil posebej priljubljen, saj je med številnimi neprijetnimi ukrepi skušal od njega izterjati neplačane davke, nasprotoval pa je tudi novi veri – luteranstvu.³⁴ Leta 1575 je po posredovanju goriškega glavarja Franca grofa Thurna skupaj z bratoma dobil jurisdikcijo nad gospostvom v Števerjanu,³⁵ tri leta kasneje pa jim je cesar Rudolf II. podelil naziv baron Dornberški in Dorneški.³⁶ Leta 1587 je bil Vid po smrti Prospera Dall'Arca imenovan za veleposlanika v Rimu, kamor se je dolgo odpravljal, saj se je trudil od cesarja Rudolfa II. izterjati denar za opravljeno službovanje v Benetkah. V svoji, po letu 1560 začeti goriški palači v Borgo di castello (obzidanem zgornjem delu mesta ob gradu) ni prav dolgo užival, saj je bila dograjena šele leta 1589,³⁷ ko je kljub vsemu odpotoval v Rim in tam leta 1591 tudi umrl.

Vid baron Dornberški je svojo diplomatsko pot začel pod cesarjem Maksimilijanom II., ki je bil tako kot njegov oče pred njim pravi renesančni humanist: prijateljaval je z znanstveniki in učenjaki, bil je ljubitelj antike in narave, botanik in bibliofil, študiral je tuje in celo orientalske jezike, bil pa je tudi velik zbiratelj umetnikov in umetnin.³⁸ Na Dunaju, ki si ga je za prestolnico izbral že Ferdinand I., je leta 1566 želel zgraditi t. i. *Lustschloß*, ob katerem bi zasadil vrt z eksotičnimi rastlinami in imel menažerijo redkih živali.³⁹ Po vzoru italijanskih vil je cesar leta 1568 v dunajskem Simmeringu začel z gradnjo letne rezidence, t. i. dvorca *Neugebäude*, načrt pa je že dve leti kasneje radikalno spre-

²⁶ Prav tam, str. XLII, reg. 8741. Primer arhitekta Alessandra Piccaroneja (na podlagi ohranjene korespondence bi bila mogoča domneva, da je prav on skrivnostni arhitekt Horologius) je po Thurnu podedoval Vid baron Dornberški. O arhitektovem odhodu na Dunaj je ohranjena korespondenca med cesarjem Maksimilijanom II. in Vidom baronom Dornberškim med januarjem in julijem 1568 (Voltolini, Urkunden und Regesten, str. XLV–XLVI, reg. 8782, 8784, 8785, 8788, 8789, 8793). Cesar se je na koncu odločil, da Piccaronejevih uslug ne bo potreboval.

²⁷ Ne gre za prej omenjenega diplomata, ampak za goriškega glavarja, ki je bil oče Henrika Matije Thurna, enega od snovalcev upora proti Habsburžanom (Benzoni, Della Torre, Francesco, str. 541).

²⁸ Cavazza, »Cosi buono et savio cavalliere«, str. 8.

²⁹ Prav tam, str. 8.

³⁰ Prav tam, str. 23.

³¹ Bagarič, Posvetila Giacoma Gorzanisa, str. 19; Kokole, The musical repertoire, str. 181; Kokole, Humanism in music, str. 153–154. Ob imenovanju sta mu svoja glasbena dela posvetila Lodovico Balbi iz Padove in Giacomo Gorzanis. Metoda Kokole na podlagi teh posvetil sklepa, da je Vid Dornberški dobro obvladal igranje lutnje (ustni vir).

³² Cavazza, »Cosi buono et savio cavalliere«, str. 8.

³³ Prav tam.

³⁴ Prav tam, str. 9–10.

³⁵ Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji*. Knj. 4, str. 244.

³⁶ Cavazza, »Cosi buono et savio cavalliere«, str. 18.

³⁷ Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji*. Knj. 3, str. 236.

³⁸ Trevor-Roper, *Princes and Artists*, str. 83.

³⁹ Prav tam, str. 85.

Palača Dornberg v Gorici (foto H. Seražin).

menil v bolj monumentalnega,⁴⁰ po vzoru vile d'Este v Tivoliju; kardinal Ippolito d'Este je cesarju konec leta 1571 poslal upodobitev svoje vile z natančnim opisom kompleksa.⁴¹ Cesar je prek svojih diplomatov iskal italijanske arhitekta in umetnike, ki bi bili pripravljeni zanj zgraditi omenjeni dvorec in ga skupaj z vrtovi tudi razkošno opremiti.⁴² Tako je Vid baron Dornberški 22. januarja 1569 cesarju Maksimilijanu II. iz Benetk poročal:⁴³ »Da bi izpolnil naročilo Vašega veličanstva, ki želi informacije o sadežih, semenih, vrtovih in vrtnem okrasju, kakor tudi o arhitektih in kiparjih, zdaj vdano sporočam, da nisem opustil truda pri poizvedovanju, pa tudi to, da se že izvrstno izdeluje v živo risan načrt in podoba vseh najslavnejših beneških vrtov, skupaj z ograjami [živimi mejami], vodnjaki in vsa-

kršnimi ornamenti, ki jih krase. Ko bo to dokončano, bom poskrbel, da bo takoj poslano Vašemu veličanstvu. V zvezi s kipi, ki spadajo k okrasju teh vrtov, doslej nisem mogel ugotoviti ali opaziti nič pomembnega. Poskrbel bom in marljivo zbral, kar bo takega, in sporočil Vaši cesarski milosti.«⁴⁴ Pismu je priložil navodila za sajenje sadnega drevja, ob neki drugi priložnosti pa je cesarju poslal celo sadike.⁴⁵

Cesarja je redno obveščal o umetnostnem dogajanju v Benetkah ter zanj poizvedoval in posredoval pri nakupih umetniških del; 27. novembra 1568 je cesarju poročal o ostarelem Tizianu, katerega slike so bile večinoma le še delavniško delo, kljub temu pa je vladarju priporočal nakup originalnih history slik iz serije *Poesie*.⁴⁶

⁴⁰ *Das Neugebäude – ein Renaissance-Schloss in Wien*, www.schlossneugebaeude.at/ngneu/p/02-06.htm (stanje na dan 14. 7. 2012).

⁴¹ *Das Neugebäude – ein Renaissance-Schloss in Wien*, www.schlossneugebaeude.at/ngneu/p/02-06.htm.

⁴² Čeprav je dvorec Neugebäude preživel turško obleganje leta 1689, pa ni preživel Marije Terezije; ta si je dala novo poletno rezidenco zgraditi v Schönbrunn, dvorec Neugebäude pa je postal (in do leta 1918 tudi ostal) vojaško skladišče orožja. Po zadnjih ugotovitvah so del stavbe in vrtno opremo tega renesančnega dvorca prenesli v Schönbrunn (*Das Neugebäude – ein Renaissance-Schloss in Wien*, www.schlossneugebaeude.at/ngneu/p/02-06.htm).

⁴³ Gre le za del poročila, za katerega prevod iz latinščine se najlepše zahvaljujem dr. Ani Lavrič.

⁴⁴ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relationi datte alla Mtà Ces.a dalli Ser.mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569. Prepis celotnega pisma je objavljen v Voltelini, Urkunden und Regesten, str. XLIX–L.

⁴⁵ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relationi datte alla Mtà Ces.a dalli Ser.mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569, pismo z dne 23. 4. 1569.

⁴⁶ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relationi datte alla Mtà Ces.a dalli Ser.mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569, pismo z dne 27. 11. 1568. Že naslednji dan je cesarju pisal, da lahko prek trgovca z umetninami Jacopa Strade kupi nekaj originalnih slik iz serije z naslovom *Poesie* (Deiters in Gustavson, Diana und Kallisto, str. 238–240).

J. A. Delsenbach, Dvorec Neugebäude na Dunaju, ok. 1720 (ÖNB, Bildarchiv).

Dvorec Neugebäude danes (foto B. Žabota).

V že omenjenem pismu z dne 22. januarja 1569 je Vid Maksimilijanu II. poročal tudi o tedaj najpomembnejših umetnikih in arhitektih v Benetkah, ki bi cesarju lahko prišli prav pri gradnji nove dunajske rezidence: »Kar imam informacij o arhitektu Jacometu Tagiapietri in kiparju Alessandru, je to, da Jacometo kot arhitekt ni visoko cenjen, četudi je zgradil neko palačo družine Cuccina, katere obliko in zunanji okras so mnogi hvalili, vendar pravijo, da njene notranje razdelitve nikakor niso primerne. Mnogi so potrdili, da bolje obvlada praktične spretnosti kot arhitekturno vedo in ga imajo prej za zelo dobrega kamnoseka kot za arhitekta.«⁴⁷ Prva oseba, ki jo Vid baron Dornberški omenja v svojem poročilu, je arhitekt in kamnosek Gian Giacomo dei Grigi Bergamasco († 1572). Velja za avtorja v poročilu omenjene beneške palače premožne trgovske družine Cuccina iz Bergama, ki jo je v klasicistični maniri, povzeti po Sansovinu in Palladiju, zgradil okoli leta 1560.⁴⁸ Za to palačo je Paolo Veronese nekoliko kasneje naslikal serijo štirih slik, ki jih danes hrani Gemäldegalerie v Dresdnu – med njimi je tudi slika Maddona z družino Cuccina.⁴⁹ Gian Giacomo je bolj znan po dokončanju notranjščine Scuole Grande di San Rocco in nadaljevanju gradnje palače Grimani, ki naj bi jo začel graditi Michele Sanmicheli,⁵⁰ dokončal pa arhitekt in inženir Giovanni Antonio Rusconi (ok. 1520–1587), drugi v poročilu omenjeni arhitekt, o katerem ima Vid baron Dornberški boljše mnenje. »Poleg tega sem opazil, da je v Benetkah mogoče najti precej arhitektov, predvsem nekega Giovannija Antonia s priimkom Rusconi, o katerem sem slišal, da ga mnogi hvalijo, ker je napravil veliko izvrstnih stavb v Anconi, Pesaru, Raveni in drugih italijanskih krajih, vendar si doslej še nisem mogel ogledati nobenega njegovega dela, da bi ga mogel ali si upal zares priporočiti Vašemu veličanstvu.«⁵¹ Rusconi je pri Nicoloju Tartagli, učitelju, ki je deloval v beneškem dominikanskem samostanu SS. Giovanni e Paolo, študiral matematiko in ob tem dobil zamisel, da bi iz latinščine v italijanščino prevedel Vitruvijeve *De-set knjig o arhitekturi*. Pri izdaji ga je prehitel beneški rojak Daniele Barbaro, Rusconijeva bogato ilustri-rana verzija pa je izšla posthumno leta 1590 pod naslovom *Dell'architettura*. V mlajših letih je bil aktiven kot vojaški inženir v Dalmaciji, kasneje pa je bil imenovan za prota *Provveditori al Sal* in je leta

Cerkev San Francesco della Vigna v Benetkah (foto H. Seražin).

1563 izdelal načrte za nove ječe, zadaj za doževno palačo. Po požaru le-te leta 1574 je v sodelovanju z Andreo Palladijem (1508–1580) vodil obnovo treh prostorov: *Sala delle Quattro porte*, *Camera dell'Antecollegio* in *Sala del Collegio*.⁵²

Vid je v nadaljevanju poročal o še enem beneškem arhitektu: »Obstaja še drug arhitekt, iz Vicenze s priimkom Palladio, mož velikega imena, ki je poleg mnogih skrbno zgrajenih palač tako v mestu kot zunaj njega napravil izjemne, od izkušenih zelo pohvaljene stavbe, namreč samostan San Francesco a Vigna in kapelo sv. Lucije, in ki zdaj gradi cerkev sv. Jurija v Benetkah, ki jo nekateri ocenjujejo kot izredno delo. Razen Sansovina, arhitekta in kiparja, ki ga isti senat že dolgo vabi v svojo službo, mu je med vsemi drugimi od vseh priznано prvo mesto. Palladio bi se sicer zaradi številnih ugodnosti, ki jih uživa v Benetkah, in zaradi stalnih in zelo visokih dohodkov, ki jih prejema, kot sodim, zelo težko preselil v službo h kateremukoli velikašu in zapustil to mesto. Vendar sem prepričan, da bi za mesec ali dva za izris načrta in ureditev oziroma gradnjo kake stavbe odpotoval k Vašemu veličanstvu, in verjamem, da bi Vam njegovo delo prineslo največje zadovoljstvo.«⁵³ Iz Vidovega pisma veje navdušenje

⁴⁷ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser:mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

⁴⁸ Grigi, Giovanni Giacomo, str. 139.

⁴⁹ Gisolfi, Veronese, Paolo, str. 352.

⁵⁰ Grigi, Giovanni Giacomo, str. 139.

⁵¹ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser:mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

⁵² Rusconi, Giovanni Antonio, str. 347–348.

⁵³ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser:mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

nad vičentinskim arhitektom, ki je na podlagi študija antične rimske arhitekture v Rimu izoblikoval prepoznaven klasicistični arhitekturni slog. Palladio je na beneškem podeželju gradil plemiške vile s tempeljskimi pročelji, leta 1570 pa je izdal arhitekturni traktat *Quattro libri dell'architettura*, ki se bere kot katalog njegovih del. Vid je v pismu postavil predvsem Palladijeve beneške cerkve: pri samostanski cerkvi San Francesco della Vigna (1562) je Palladijeva le fasada, sicer pa je stavba zgrajena po načrtih Jacopa Sansovina; na mestu porušene cerkve Sv. Lucije (začeta 1564–1565, dokončana 1617) danes stoji železniška postaja; leta 1566 pa se je začela gradnja bazilike San Giorgio Maggiore.⁵⁴

Palladia je po pomembnosti postavil ob bok Jacopu Sansovinu (1486–1570), arhitektu in kiparju, ki je v Benetke pribežal po *sacco di Roma* leta 1527. Njegova najbolj znana arhitekturna dela so korenito spremenila podobo trga sv. Marka: kovnica denarja, imenovana Zecca, ter knjižnica Marciana in *loggetta* ob vzhodni zvonika sv. Marka, vsa tri pa izpričujejo njegovo zmožnost usklajenega in harmoničnega spajanja arhitekture s plastično dekoracijo, za katero je dela pogosto prispeval tudi sam.⁵⁵ V njegovi kiparski delavnici, ki je v Benetke prinesla rimsko renesanso, sta se izučila tudi kiparja, ki ju Vid Dornberški omenja v nadaljevanju: »Kar zadeva kiparja Alessandra Vittorio, sem dognal tako iz poročil mnogih kot iz umetniško izdelanih figur na trgu sv. Marka, da po pravici prekaša druge kiparje razen Sansovina. Obstaja še drug kipar, imenovan Danese, ki je, kot sem slišal, napravil nekaj priznanih del, vendar je daleč od prej imenovanega Alessandra in mu je le malo primerljiv.«⁵⁶ O kiparju Alessandru Vittoriju (1525–1608), ki je poleg Sansovina resnično najboljši beneški kipar svoje dobe, Vid govori le v superlativih. Vittoria se je od svojega učitelja oddaljil v občudovanju Michelangela, ki ga Sansovino ni maral, zato so njegove figure postale bolj težke in mišičaste.⁵⁷ Drugi Sansovinov učenec, ki mu je sledil iz Rima, je bil Danese Cattaneo (1512–1572), ki je med sodobniki slovel kot izreden portretist; v portretno plastiko je uvedel antični trapezast podstavek za poprsje. Cattaneo je bil bolj znan kot pesnik, ki je prijateljeval z Alvisom Cornarom, Pietrom Aretinom in Torquatom Tassom; zadnjega je spodbudil in navdihnil k pisanju epa *Osvobojenje Jeruzalema*.⁵⁸ Dejstvo, da ga je Vid v

pismu sploh omenil, bi bilo verjetno treba povezati z zgoraj omenjenim kulturnim krogom, v katerem se je očitno gibal tudi habsburški veleposlanik: med pesniki, ki so ob smrti Vidove matere Beatrice leta 1565 napisali slavno pesem, je bil namreč tudi Torquato Tasso.⁵⁹

Z navdušenjem je poročal o še enem kiparju, ki je pri Maksimilijanu II. kmalu zasedel posebno mesto: »Dalje je prišel v Benetke neki Giovanni iz Belgije, ki je bil nekaj let v Rimu in se zdaj mudi v Bologni. Tako v kiparstvu kot tudi v ulivanju podob prekaša marsikoga, kot potrjujejo mnogi v tem izkušeni, predvsem oglejski patriarh Barbaro, ki je sicer sestavil natančen komentar k Vitruviju in naj bi bil v teh časih v arhitekturni vedi od vseh najizvrstnejši. Meni pa ga [tega kiparja] pravzaprav priporoča to, kako je v Rimu vse zelo odlične kipe z največjo skrbnostjo izmeril in njihove načrte in primerke nadvse natančno posnel. On bi mogel zlahka stopiti v službo Vašega veličanstva, ker nima ne žene ne otrok. Kar najhitreje bom o njem dobil še obširnejšo informacijo iz Bologne.«⁶⁰ Najboljši kipar, ki se je tedaj mudil v Benetkah in ki bi ga veljalo pridobiti v cesarsko službo, je bil po mnenju Vida Dornberškega Giovanni da Bologna – Giambologna (1529–1608). Kipar, po rodu iz Flandrije, je od leta 1553 živel v Firencah in leta 1563 postal dvorni kipar družine Medici. Med njegovimi najbolj znanimi deli sta kipa Ugrabitev Sabink (1582) in Herkul ubija kentavra Nessusa (1595–1600), oba razstavljena v Loggi dei Lanzi na trgu della Signoria v Firencah, ustvaril pa je tudi številne kipe za grotte in fontane v vrtovih Boboli medičejske palače Pitti. Obvladal je bronasto plastiko, primerno za fontane, kar je dokazal tudi z Neptunovim vodnjakom (1566) na glavnem trgu v Bologni.⁶¹ To ga je za cesarja, ki je iskal umetnike za okrasitev vrtov dvorca Neugebäude na Dunaju, delalo še toliko bolj privlačnega.⁶² V drugem pismu z dne 19. februarja 1569 je Vid Giambologno cesarju še bolj goreče priporočal, toda tokrat kot arhitekta; cesar je namreč na začetku leta izrazil željo, naj mu poišče sposobne načrtovalce arhitekture.⁶³ Kljub vsem prizadevanjem, da bi umetnika osvobodil s hčerinega dvora v Firencah, se je moral Maksimilijan II. na koncu zadovoljiti le z naročili Giambolognovih del – manjši kipek Merkurja v njegovi zbirki je cesar dobil v dar od zeta Francesca I. Medičejskega.⁶⁴ Ta je malo bronasto plastiko, ki jo je po Giambolo-

⁵⁴ Puppi in Battilotti, *Andrea Palladio*, str. 345–347, 361–362, 363–369.

⁵⁵ Bacchi, Jacopo Sansovino, str. 781–784.

⁵⁶ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser.mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

⁵⁷ Martin, Vittoria, Alessandro, str. 646–650.

⁵⁸ Boucher, Cattaneo Danese, str. 89–90; Zanuso, Danese Cattaneo, str. 721–722.

⁵⁹ *Sepolcro de la ill. Sign. Beatrice di Dorinbergo*, Brescia 1568, citirano po Žvanut, O poreklu in rodu, str. 339.

⁶⁰ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser.mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

⁶¹ Avery, Giambologna, str. 568–579.

⁶² Prav tam, str. 576.

⁶³ Voltolini, Urkunden und Regesten, str. XLIX, reg. 8811.

⁶⁴ Trevor-Roper, *Princes and Artists*, str. 85.

Vila Barbaro v Maserju (foto H. Seražin).

lognovih modelih vlivala njegova delavnica, v obliki diplomatskih daril razširil po vsej Evropi in s tem tudi umetnikovo slavo. Maksimilijan II. je sčasoma postal umetnikov patron; Giambologno je celo prosil, naj mu priporoči sposobnega arhitekta in slikarja, ki bi mu zgradila in dekorirala dunajski *Lustschloß*. Kipar mu je poslal svojega učenca Hansa Monta iz Ghenta in slikarja Bartholomäusa Sprangerja iz Antwerpna, vendar sta na dunajski dvor prispela prepozno, ob Maksimilijanovi smrti.⁶⁵

»Od ljudi, ki se najbolj odlikujejo v oblikovanju podob ali kipov iz lesa, zdaj v Benetkah ni nikogar. Je neki Francoz v Padovi, ki je izvrstno izdelal kor v cerkvi sv. Justine, in še drugi, ki je »srednje« – povprečno – opravil delo za oglejskega patriarha.«⁶⁶ Na koncu poročila Vid Dornberški omeni še rezbarja, Richarda Taurignija iz Rouena, imenovanega tudi Riccardo Taurino, ki je s vsakom Battistom Vicentinom med letoma 1558 in 1568 za cerkev sv. Justine v Padovi izdelal korne klopi s prizori stare in nove zaveze, dva sedeža ob velikem oltarju in bralni pult. Podobno je tudi leta 1577 za milansko katedralo po risbah Francesca Brambilla izrezbaril hrb-

tišča kornih klopi s prizori iz življenja sv. Ambroža.⁶⁷

»Preostane, da Vašemu veličanstvu omenim še, da je tu v Benetkah neki mož, imenovan Valerijan, ki ga štejejo za najodličnejšega izdelovalca najizvrstnejših vsakovrstnih podob z zelo majhnimi raznobarnimi kamenčki, po domače mozaika. Če bi Vaše veličanstvo potrebovalo njegovo delo, bi se ga moglo k Vam napotiti. To je vse, kar lahko zdaj poročam o svojem poizvedovanju ...«⁶⁸ Zadnji umetnik, ki si je zaslužil omembo v pismu, je bil mozaicist Valerio Zuccato († 1577), ki je s svojim bratom Francescom po predlogah tedaj najpomembnejših beneških slikarjev, kot je bil Tizian, izdelal serijo mozaikov, ki krasijo fasadno čelo in oboke preddverja beneške bazilike sv. Marka.⁶⁹

Iz pisma Vida barona Dornberškega je razvidno, da je bil dobro seznanjen z arhitekti in umetniki, ki so bili v času njegovega službovanja aktivni v Benetkah, in da se je o njih pozanimal tudi pri oglejskem patriarhu Danielu Barbaru (1514–1570), ki ga je nadvse cenil kot strokovnjaka za arhitekturo. Tudi Barbaro je bil pred cerkveno kariero

⁶⁵ Prav tam, str. 93. Umetnika sta po smrti Maksimilijana II. delala na dvoru Rudolfa II. v Pragi.

⁶⁶ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser:mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

⁶⁷ Taurigny, str. 476.

⁶⁸ BSTG, Archivio Strassoldo Villanova, b. 216, Ms. Strassoldo B1: Relazioni datte alla Mtà Ces.a dalli Ser:mi Principi gl'anni da Vitto di Dornberg 1567, 1568, 1569.

⁶⁹ Zuccato, str. 575.

Cerkev sv. Janeza Krstnika v Gorici (foto H. Seražin).

beneški veleposlanik na dvoru angleške kraljice Elizabete I. in predstavnik *Serenissime* na tridentinskem koncilu. Z bratom Marcantonijem sta dala v Maserju po Palladijevih načrtih postaviti vilo, ki je bila zaradi svoje nivojske ureditve parka v Venetu brez primere, opremo zanjo pa sta naročila pri slikarju Paolu Veroneseju in kiparju Alessandru Vittorii.⁷⁰ Daniele je skupaj s Palladijem odpotoval v Rim, kjer sta študirala antično rimsko arhitekturo *in situ* in na podlagi teh študij izdal prvi celotni prevod Vitruvija v italijanščino z ilustracijami Andrea Palladia. Po besedah Francesca Sansovina, Jacopovega sina, je bil Daniele Barbaro eden od treh najboljših arhitektov v Benetkah, druga dva pa sta bila njegov oče in Palladio. Patriarhova svetovalna vloga se v Vidovem pismu kaže v nezaupanju v arhitekturne sposobnosti Giacoma Bergamasca in v izrazitem favoriziranju Palladija, s tega naslova pa je dobil tudi podatke o v pismu neimenovanem rezbarju. Vid sam je obiskal številne patricijske vile na beneškem podeželju in med njimi izbral tiste z najzanimivejšimi vrtovi in vrtno opremo, da bi jih nato narisali za cesarja. Pri tem je oprezal tudi za kiparskim okrasom; njegova ocena o pomanjkanju

kvalitetnega kaže na njegov izostren umetnostni okus in razgledanost. Vendar pa bi o tem na podlagi zapuščinskega inventarja Vida Dornberškega le težko sklepali, saj je v njem navedenih le šest portretov, manjša nabožna slika in razpelo, okrašeno s slonovino.⁷¹ Silvano Cavazza meni, da Vid za nakup umetnin ni bil zainteresiran.⁷² Morda bi lahko glede na resnoben značaj in racionalno razmišljanje, ki se kaže skozi njegovo dolgoletno delo v Benetkah in Gorici, temu pritrdili, če se ne bi ob koncu njegovega življenja izkazalo, da si nakupa večjih umetnin kljub pomembni službi morda ni mogel privoščiti: cesar Rudolf II. mu je namreč leta 1587, ob koncu službovanja v Benetkah, dolgoval kar 43.000 goldinarjev.⁷³ Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je bila nova palača v Gorici dograjena šele leta 1589 in da Vid zaradi dolgoletnega službovanja v Benetkah v njej sploh ni imel priložnosti dalj časa stanovati, zaradi odhoda za veleposlanika v Rim pa se verjetno tudi ni mogel posvetiti njeni opremi. Namesto tega je svoji ljubljeni ženi kupoval nakit, ne le zato, ker je bilo tovrstne umetnine lažje seliti naokoli, temveč tudi zato, da bi bila po njegovi smrti gmotno preskrbljena, saj nista imela lastnih potomcev.⁷⁴

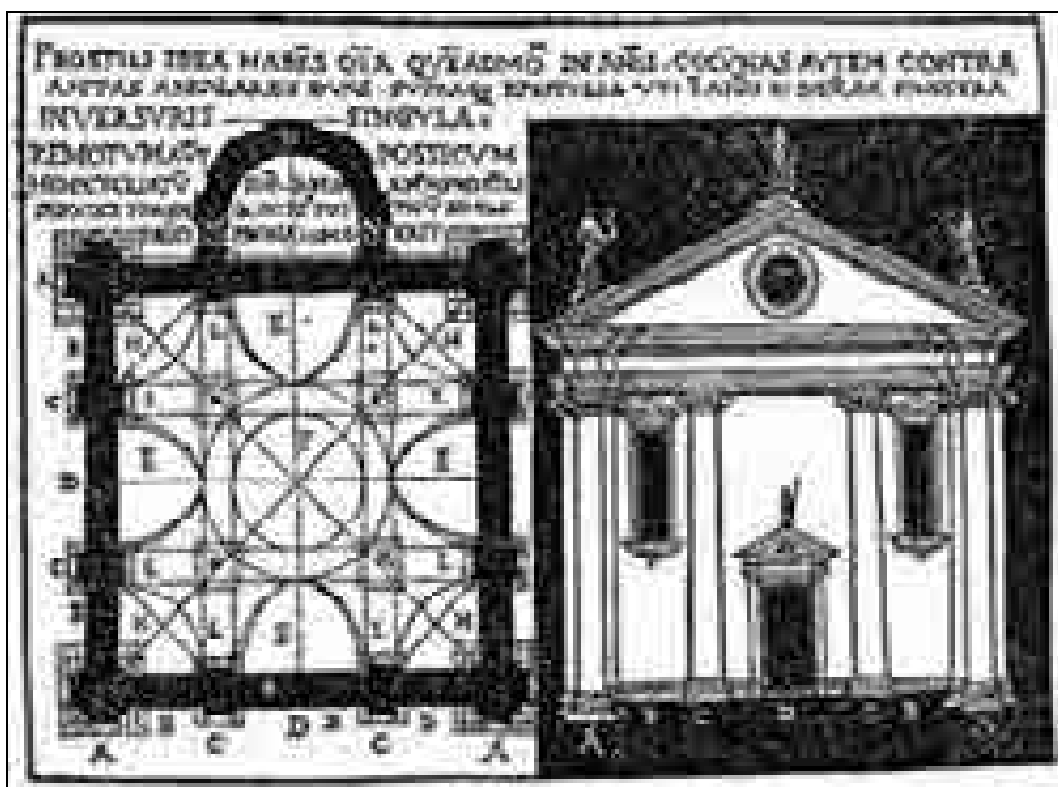
⁷⁰ Vassari, *Le vite*, str. 1315 je o vili Barbaro zapisal: »... una molto comoda abitazione, ..., con tanto bell'ordine, che meglio e più non si può immaginare, e fra l'altre cose vi ha fatto [Palladio] una fontana molto simile a quella che fece fare papa Giulio in Roma alla sua vigna Giulia, con ornamenti per tutto di stucchi e pitture fatti da maestri eccellenti.«

⁷¹ Cavazza, »Cosi buono et savio cavaliere«, str. 23.

⁷² Prav tam, str. 23.

⁷³ Prav tam, str. 20.

⁷⁴ BSTG, fondo Strassoldo, b. 213.

C. Cesariano, *Tempelj s protilosom*, 1521 (*Architectural theory*).

Cerkev San Barnaba v Milanu (foto: L. Giacomini).

Na Vidov osebni interes za umetnost in arhitekturo bi lahko poleg goriške palače kazala v stroki povsem spregledana poznorenesančna cerkev sv. Janeza Krstnika v Gorici. Vid si je namreč od konca sedemdesetih let 16. stoletja prizadeval za ustanovitev goriške škofije, za prvega goriškega škofa pa je predvidel svojega nečaka Baldassareja Dornberškega, nezakonskega sina brata Maksimilijana. Rezultat prvih pogajanj z Oglejem je bil leta 1571 ustanovljeni goriški arhidiakonat.⁷⁵ Ideje o lastni škofiji so ponovno oživele leta 1583, konec leta 1584 pa je škof Giovanni Antonio Caliaro iz Gradca v Rim poročal, da je Vid Dornberški v Gorici na lastne stroške zgradil veliko in prostorno cerkev, ki bo lahko, potem ko bo v nekaj letih opremljena, služila kot stolnica.⁷⁶ Škof pa se je v svojem poročilu nekoliko prenačljil, saj je Vid zunaj starega mestnega obzidja na robu Travnika cerkev začel graditi šele konec leta 1585.⁷⁷ Ker je med pogajanja sčasoma ugotovil, da škofije v Gorici ne bodo ustanovili, je prvotne načrte opustil in dal po vzoru pomembnih italijanskih plemiških rodbin zase in za svoje sorodnike postaviti manjšo cerkev – mavzolej; v oporoki je namreč zapisal, naj njegovo truplo položijo v nov grob v njegovi cerkvi sv. Janeza Krstnika, poleg

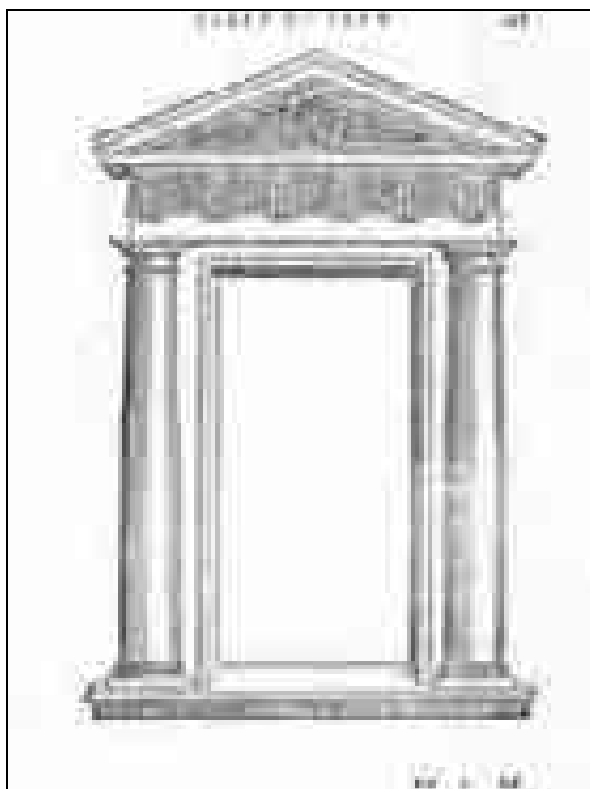
⁷⁵ Cavazza, »Cosi buono et savio cavaliere«, str. 18.

⁷⁶ Prav tam, str. 18.

⁷⁷ Cossar, *Storia dell'arte*, str. 72.

Portal cerkve sv. Janeza Krstnika v Gorici (foto H. Seražin).

S. Serlio, Dorski portal (Serlio, *I sette libri dell'architettura*).

njega pa še taščo, ženo in druge člane njegove družine.⁷⁸ Pri načrtovanju je bila uporabljena tradicionalna centralna zasnova z ladjo kvadratnega tlorisa in s kvadratnim, banjasto obokanim prezbiterijem ter plitvo apsidno, manjka le kupola v ladji, ki je bila za goriške stavbarje bržkone prehud zalogaj. Načrti zanj so pripisani arhitektu Giulio Baldigari, ki se je med letoma 1583 in 1610 mudil v mestu.⁷⁹ Kljub kasnejšim predelavam (stranski kapeli in obok ladje so mlajši, cerkev pa je bila ob francoski zasedbi spremenjena v skladišče) na fasadi,⁸⁰ ki deluje nedokončano, lahko zasledimo za ta čas značilne arhitekturne elemente, kot je npr. »dorski« portal⁸¹ ali ozka pokončna pravokotna okna, podobna tistim na fasadi videmske cerkve S. Maria di Castello iz prve polovice 16. stoletja. Morda se je arhitekt na pobudo naročnika pri zasnovi fasade skušal približati antični tempeljski fasadi, ki je s Palladijevimi beneškimi invencijami postala novo vodilo v arhitekturi, le da je arhitekt pri tem za izhodišče uporabil ilustracijo Vitruvijevega templja s prostilosom, ki

ga je leta 1521 objavil Cesare Cesariano.⁸² Za primer, kako bi lahko bila fasada videti glede na dane proporce, lahko služi tudi cerkev San Barnaba v Milanu, delo Galeazza Alessija iz 60. in 70. let 16. stoletja, ki zaradi svoje enoladijske zasnove s stranskimi kapelami velja za prototip posttridentinske arhitekture.⁸³ Morda bi morala biti tudi fasada goriške cerkve oblečena v renesančno dekoracijo iz štuka, na kar bi lahko nakazoval kartušast klesan okvir okoli napisne table iz leta 1597, delo Paccasijeve delavnice, ki sporoča naročnika in plačnika gradnje Vida Dornberškega;⁸⁴ možno je, da fasade zaradi usahlega denarnega vira po Vidovi smrti niso dokončali po prvotnih načrtih. Da bi lažje razumeli, kakšna novost je bila ta renesančna cerkev s prvotno lesenim zlatim oltarjem⁸⁵ ne le v Gorici, temveč na Goriškem, si je treba v misli priklicati tedanji skuppek gotških kapel, ki so sestavljale mestno župnijsko cerkev sv. Hilarija in Tacijana, ali pa gotško kapelo sv. Duha na grajskem hribu.

⁷⁸ BSTG, fondo Strassoldo, b. 213.

⁷⁹ Cossar, *Storia dell'arte*, str. 72.

⁸⁰ Prav tam, str. 73.

⁸¹ Podoben portal je v 4. knjigi svojega traktata upodobil tudi Sebastiano Serlio (Serlio, *I sette libri dell'architettura*, I/IV, str. 146).

⁸² *Architectural theory*, str. 71.

⁸³ Scotti-Tosini, Alessi, Galeazzo, str. 608.

⁸⁴ Kocjančič, *Historia archidioeceseos*, str. 131 je letnico na napisni plošči prebral kot 1590.

⁸⁵ Cossar, *Storia dell'arte*, str. 73.

Palača Cobenzl v Gorici (foto H. Seražin).

V bližini cerkve sv. Janeza Krstnika je le leto pred tem, torej leta 1584, začel svojo primestno vilo – palačo, v kateri je danes sedež goriške nadškofije, graditi Janez baron Cobenzl (okoli 1530–1594). Pomemben diplomat in politik Svetega rimskega cesarstva se je šolal na Dunaju in leta 1553 na Germaniku v Rimu, iz katerega pa je že leto kasneje izstopil, ker naj bi Ignacij Loyolski imel o njem slabo mnenje.⁸⁶ Službovati je začel leta 1558 kot tajnik cesarja Ferdinanda I., po njegovi smrti leta 1564 pa je do svoje smrti v Regensburgu služil nadvojvodi Karlu II. v Gradcu. Od leta 1569 je bil Karlov vicekancler ter odgovoren za organizacijo uprave, sodstva in verskih zadev novoustanovljenih notranjeavstrijskih dežel. Kot sposoben politik in zaradi znanja jezikov, med drugim tudi slovenščine, je bil Janez baron Cobenzl večkrat imenovan za veleposlanika: bil je cesarski diplomat na papeškem dvoru v Rimu (med letoma 1571 in 1573) in na ruskem dvoru v Moskvi (1584), imenovan pa je bil tudi v številne pogajalske komisije. Kot član nemškega viteškega reda je imel v njem pomembne funkcije – med drugim je bil komendator v Ljubljani, leta 1570 pa mu je bil podeljen priorat v Benetkah,⁸⁷ da bi ga priključil nazaj k matični hiši. Po neuspešnih pogajanjih z Benečani je postal komendator v Gradcu, potem v Dunajskem Novem

mestu, nazadnje pa je upravljal komendo v Millstattu. Leta 1564 sta z bratom Ulrikom, s katerim se je rod po Janezovi smrti nadaljeval, postala barona. Janez je imel posesti na Goriškem, Vipavskem in Notranjskem: Prosek pri Trstu, Koprivo, Rušič in Moš na Goriškem, Lože pri Vipavi (Leutenburg) in Predjamo, medtem ko je posebej zanj ustanovljeno gospostvo Štanjel od nadvojvode leta 1607 zakupil in 1631 dokončno odkupil šele Janezov nečak Janez Filip; Štanjel je pred tem namreč sodil pod gospostvo Rihemberk, ki so ga upravljali Lanthieriji. Na stara leta je prevzel tudi deželni glavarstvo na Kranjskem (1582) in v Gradišču ob Soči (1590).⁸⁸

V Gorici si je Janez baron Cobenzl ob vznožju grajskega hriba, vendar zunaj mestnega obzidja, dal med letoma 1584 in 1587 po vzoru rimskih zgraditi pravo primestno vilo.⁸⁹ Palača, ki je bila v štiridesetih letih 18. stoletja nekoliko prezidana in barokizirana – najvidnejša dodatka sta balkon nad glavnim vhodom in kapela – ter okoli leta 1900 povečana z novim krilom na zadnji strani, se je do danes ohranila skoraj nedotaknjena: s ceste lahko vidimo podolgovato, dokaj zaprto stavbo, ki jo krasijo le okenski okvirji na diamantno konico, na dvorišče pa se podobno kot rimska vila Vigna d'Este papeža Gregorja XIII., danes predsedniška palača

⁸⁶ Cavazza, Cobenzl, Giovanni, str. 741.

⁸⁷ Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*, str. 279.

⁸⁸ Cavazza, Cobenzl, Giovanni, str. 741–743; Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*, str. 274–282.

⁸⁹ Seražin, Štanjelski grad, str. 173, op. 21.

Palača Cobenzl v Gorici, dvorišče (foto H. Seražin)

B. Peruzzi, Vila Le Volte pri Sieni (Azzi-Visentini, La villa in Italia).

Nekdanja vila d'Este na Quirinalu v Rimu (foto H. Seražin).

na Quirinalu, odpira z arkadno *loggio* v pritličju in nadstropju. Papeška vila je bila po načrtih arhitekta Ottaviana Mascarina zgrajena skoraj sočasno s Cobenzlovo, med letoma 1582 in 1585, in je sprva obsegala le en trakt z *loggiam*a v obeh nadstropjih, umeščenima med vogalna rizalita.⁹⁰ Tudi goriška palača je sprva bržkone imela le z zidom ograjeno dvorišče, ki je v osi imelo izhod na vrt pod hribom. Zasnovi obeh omenjenih palač tako kot tudi drugih rimskih primestnih vil v osnovi izhajata iz Peruzijske vile Farnesine (1508–12), odprto *loggio* v pritličju in nadstropju pa je Baldassare uporabil že pri načrtovanju vile Le Volte pri Sieni.⁹¹ Na Goriškem v tem času ne bomo našli nobene ustrezne primerjave, so pa po vzoru Cobenzlove vile kmalu zrasle druge, kot npr. vila Zengraf – Coronini na Placuti iz let 1593–1610.⁹² S stališča dekoracije arhitekturnih elementov najdemo najbližje primerjave Cobenzlovi palači v okolici spodnjega gradu – Burga, v Gradcu – podoben motiv diamantne konice je bil npr. uporabljen na portalu graškega jezuitskega kolegija, kasnejše univerze, ustanovljene leta 1586. To ni presenetljivo, saj je Janez baron Cobenzl zaradi položaja, ki ga je imel na cesarskem in knež-

jem dvoru, lahko imel neposreden stik z najboljšimi graškimi arhitekti tistega časa. Ti, v glavnem Lombardi, če so bili v dvorni ali deželni službi, torej v službi vladarja, za zasebne naročnike niso smeli delati brez izrecnega cesarjevega ali knežjega dovoljenja: že dejstvo, da je Giuseppe Vintana, deželno knežji arhitekt za Goriško,⁹³ Cobenzlu ob pomoči zidarskega mojstra Giovannija Antonia da Lugano pripravil predračun za gradnjo goriške vile, priča o plemičevem privilegiranem statusu, ki ga še dodatno potrjuje Karlovo dovoljenje za uporabo lesa in kamna iz cesarskih virov.⁹⁴

V Cobenzlovem primeru bi na dobro poznavanje arhitekture lahko kazala njegova lastnoročna risba tlorisa novozgrajenega štanjelskega gradu, priložena pismu, ki ga je 28. aprila 1580 poslal nadvojvodi Karlu II.⁹⁵ Janez baron Cobenzl je starejši zgornji del štanjelskega gradu skoraj v celoti na novo dal zgraditi že pred letom 1580, pri načrtovanju pa mu je morda pomagal že omenjeni Giuseppe Vintana. Videti je, da je Cobenzl po prevzemu funkcij, ki so ga vezale na Kranjsko in Goriško, zlasti v osemdesetih letih 16. stoletja začel s prezidavami svojih gradov in rezidenc po modernih načrtih, saj je poleg

⁹⁰ Anselmi, Mascherino, str. 542.

⁹¹ Azzì-Visentini, *La villa in Italia*, str. 87–92.

⁹² Cossar, *Storia dell'arte*, str. 73.

⁹³ Meisterl, »*Italiener*« in *der Steiermark*, str. 191–192.

⁹⁴ Seražin, Štanjelski grad, str. 173, op. 21.

⁹⁵ Prepis pisma je objavljen v Seražin, Štanjelski grad, str. 175.

že omenjenih gradenj v Štanjelu in Gorici okoli leta 1583 zgradil tudi nov trakt z vhodnim stolpom Predjamskega gradu, tik pred smrtjo pa je zgradil še že omenjeno vilo v Mošu;⁹⁶ rustična portala vhodnega trakta predjamskega gradu se zgledujeta po renesančnih portalih, objavljenih v Serliovem traktatu.

Pričujoči prispevek je na izbranih primerih predstavil le enega od vidikov arhitekturnega in umetnostnega naročništva v slovenskih deželah. V zadnjih desetletjih so se raziskave slovenskega zgodovinskega začetka osredinjati na za slovensko preteklost pomembne plemiške rodbine ali posameznike iz vrst kranjskega, goriškega in štajerskega plemstva, ki so sooblikovali politično in družbeno-kulturno podobo nekdanjih notranjeavstrijskih dežel.⁹⁷ Tudi na področju umetnostne zgodovine je pomemben del raziskav posvečen grajskim posestnikom, ki so obravnavani predvsem kot arhitekturni in umetnostni naročniki, mecenji in zbiratelji.⁹⁸ Počasi se nam izrisuje podoba ustvarjanja lokalnega umetnostnega okusa, ki ga torej niso oblikovali zgolj arhitekti in umetniki s svojimi deli in invencijami, ampak predvsem naročniki s svojim poznavanjem umetnostnega dogajanja na dvorih in v umetnostnih središčih Italije in drugih evropskih dežel. Poznavanje umetnostnega okusa so posamezniki na tak ali drugačen način prenašali v svoje domove v 16. stoletju dokaj provincialne Kranjske, Štajerske, Koroške, Goriške in Istre, s posnemanjem pa se je novi umetnostni jezik kaj kmalu razširil po plemiških domovih notranjeavstrijskih dežel. Kot posredniki novih arhitekturnih modelov in umetnostnih smeri, s katerimi so se seznanili v diplomatskih službah na evropskih dvorih ali v dvornih službah Svetega rimskega cesarstva, so pomembno vlogo pri tem imeli tudi nekateri goriški plemiči, grajski posestniki, ki so v drugi polovici 16. stoletja prek arhitekturnih naročil in z nakupi umetnin na domača tla prenašali nove modele in umetnine, predvsem pa umetnostni okus humanistične dobe in s tem za vedno spremenili podobo goriške dežele.

⁹⁶ Seražin, Štanjelski grad, str. 174.

⁹⁷ Npr. Preinfalk, *Auerspergi*.

⁹⁸ Za plemiško umetnostno zbirateljstvo na Slovenskem glej npr. Weigl, *Arhitektura in družba* ali Košak, *Žanrske ugodbine*.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

BSTG – Biblioteca del Seminario Teologico di Gorizia
Archivio Strassoldo Villanova
fondo Strassoldo

ÖNB – Österreichische National-Bibliothek Wien
Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung.

LITERATURA

- Adams, Nicholas: Peruzzi, Baldassare. *The Dictionary of Art*, 24 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 529–534.
- Anecchino, Valeria: Baldassare Peruzzi e la didattica dell'architettura a Siena, *Baldassare Peruzzi. 1481–1536* (ur. Christoph L. Frommel, e.a.). Venezia: Marsilio, 2005, str. 309–318.
- Anselmi, Alessandra: Mascherino [Mascarino], Ottaviano. *The Dictionary of Art*, 20 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 541–542.
- Architectural theory. From the renaissance to the present*. Köln: Taschen, 2003.
- Avery, Charles: Giambologna. *The Dictionary of Art*, 12 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 568–579.
- Azzi-Visentini, Margherita: *La villa in Italia. Quattrocento e Cinquecento* (2. izd.). Milano: Electa, 1997.
- Bacchi, Andrea: Jacopo Sansovino (Jacopo Tatti detto). *La scultura a Venezia da Sansovino a Canova*. Milano: Longanesi, 2000, str. 781–784.
- Bagarič, Alenka: Posvetila Giacoma Gorzanisa v knjigah glasbe za lutnjo (Benetke 1561, 1563, 1564). *Muzikološke razprave. In memoriam Danilo Pokorn* (ur. Nataša Cigoj Krstulović, Tomaž Faganel in Metoda Kokole). Ljubljana: Založba ZRC, 2004, str. 15–26.
- Benzoni, G.: Della Torre, Francesco. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 37. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1989, str. 541–545.
- Blažič, Franc: *Kratka povestica Goriške nadškofije*. Celovec: Društvo sv. Mohorja, 1853.
- Boucher, Bruce: Cattaneo Danese. *The Dictionary of Art*, 6 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 89–90.
- Cavazza, Silvano: »Cosi buono et savio cavalliere«. Vito di Dornberg, patrizio goriziano del Cinquecento. *Annali di storia isontina*, 3, 1990, str. 7–36.

- Cavazza, Silvano: Dornberg (Dorimbergo), Vito. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 41. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1992, str. 496–500.
- Cavazza, Silvano: Cobenzl Giovanni, diplomatico asburgico. *Nuovo liruti. Dizionario biografico dei Friulani*. 2. *L'età veneta. A–C* (ur. Cesare Scaloni, Claudio Griggio in Ugo Rozzo). Udine: Forum, 2009, str. 741–743.
- Cavazza, Silvano: Dornberg (Di Dorimbergo) Vito. *Nuovo liruti. Dizionario biografico dei Friulani*. 2. *L'età veneta. D–M* (ur. Cesare Scaloni, Claudio Griggio in Ugo Rozzo). Udine: Forum, 2009, str. 992–994.
- Cossar, Ranieri Mario: *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*. Pordenone: Arti grafiche fratelli Cosarini, 1948.
- Deiters, Wencke, in Gustavson, Natalia: Diana und Kallisto. *Der späte Tizian und die Sinnlichkeit der Malerei* (ur. Sylvia Ferino-Pagden). Wien: Kunsthistorisches Museum, 2007, str. 238–241.
- Gisolfi, Diana: Veronese, Paolo. *The Dictionary of Art*, 32 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 346–358.
- Grigi, Giovanni Giacomo: *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 62. München; Leipzig: K. G. Saur, 2009, str. 139.
- Hurter, Friedrich: *Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern, bis zu dessen Krönung in Frankfurt. Erster Band*. Schaffhausen: Hurterische Buchhandlung, 1850.
- Hurter, Friedrich: *Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern, bis zu dessen Krönung in Frankfurt. Zweiter Band*. Schaffhausen: Hurterische Buchhandlung, 1850.
- Kociančič, Stephano: *Historia archidioeceseos goritensis*. Goritiae: Typis C. Mailing edit., 1875.
- Kokole, Metoda: The musical repertoire cultivated on the territory of modern Slovenia (1567–c. 1620) and its possible connections with the court chapel in Munich. *Die Münchner Hofcapelle des 16. Jahrhunderts im europäischen Kontext. Bericht über das internationale Symposium der Musikhistorischen Kommission der Bayerischen Akademie der Wissenschaften in Verbindung mit der Gesellschaft für Bayerische Musikgeschichte, München, 2.–4. August 2004* (ur. Theodor Gölner in Berthold Schmid). München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2006, str. 171–190.
- Kokole, Metoda: Humanism in music and music in humanism. The case of music prints dedicated to local patrons of art on the territory of today's Slovenia = Humanizem v glasbi in glasba v humanizmu na primeru glasbenih tiskov, posvečenih podpornikom umetnosti na Slovenskem. *Tu felix Europa. Der Humanismus bei den Slovenen und seine Ausstrahlung in den mitteleuropäischen Raum = Humanizem pri Slovencih in njegovo izžarevanje v srednjeevropski prostor* (ur. Vincenc Rajšp, Feliks J. Bister in Miroslav Polzer). Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut; Ljubljana: ZRC SAZU, 2011, str. 143–163 (Srednjeevropska znanstvena knjižnica, 6).
- Košak, Tina: *Žanrske upodobitve in tihožitja v plemiških zbirkah na Kranjskem in Štajerskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana, 2011 (tipkopis disertacije).
- Martin, Thomas: Vittoria, Alessandro. *The Dictionary of Art*, 32 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 646–650.
- Meisterl, Johann: »Italiener« in der Steiermark. *Ein Beitrag zur Migrations-, Sozial- und Wirtschaftsgeschichte des 16. und 17. Jahrhunderts*. Graz, 1997 (tipkopis disertacije).
- Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia*. 3. *Dall'Anno 1700 all'Anno 1790*. Gorizia: Tipografia Paternolli, 1855 (faksimilirana izd. Mariano del Friuli: Laguna, 2003).
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2005 (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 4).
- Puppi, Lionello, in Battilotti, Donata: *Andrea Palladio*. Milano: Mondadori Electa Spa, 2006.
- Rusconi, Giovanni Antonio: *The Dictionary of Art*, 27 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 347–348.
- Rutar, Simon: *Zgodovinske črtice iz poknežene grofije gorisko-gradiške. Faksimile iz leta 1896 s spremno besedo*. Nova Gorica: Branko; Ljubljana: Jutro, 2000.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Knj. 3, Območje Nove Gorice in Gorice*. Ljubljana: Viharnik, 2010.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Knj. 4, Brda in Zgornje Posočje*. Ljubljana: Viharnik, 2011.
- Scotti-Tosini, Aurora: Alessi, Galeazzo. *The Dictionary of Art*, 1 (ur. Jane Turner). London; New York: Grove, 1996, str. 605–610.
- Seidel, Wolfgang: *Salustio Peruzzi (1511/12–1572). Vita und zeichnerisches Œuvre des römischen Architekten – eine Spurensuche*. München: Akademischer Verlag, 2002.
- Seražin, Helena: Stanjelski grad na risbi Janeza Cobenzla iz 1580. *Acta historiae artis Slovenica*, 10, 2005, str. 169–176.
- Seražin, Helena: *Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16. do 18. stoletja*. Trst: Založba tržaškega tiska, 2008 (Druga pot).
- Serlio, Sebastiano: *I sette libri dell'architettura. I. Libri I–IV*. Venezia, 1584 (faksimile, Bologna: Arnaldo Forni Editore, 1987).
- Tamario, Attilio: Capitoli del Cinquecento Triestino (1558–1600). *Archeografo triestino*, s. IV, 1944, 7, str. 3–113.

- Taurigny. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Von Antike bis zur Gegenwart*, 32. Leipzig: E. A. Seemann, 1938, str. 476.
- Trevor-Roper, Hugh: *Princes and Artists. Patronage and Ideology at four Habsburg Courts. 1515–1633* (2. izd.) New York: Thames and Hudson, 1991.
- Turba, Gustav: *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe. (Dispacci di Germania)*. 3. Wien: Der Historischen Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1895.
- Vassari, Giorgio: *Le vite dei più eccellenti pittori, scultori e architetti* (8. izd.). Roma: Newton Compton editori, 2005.
- Voltolini, Hans: Urkunden und Regesten aus dem K. u. K. Haus-, Hof- und Staats-Archiv in Wien. *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*, 13, 1892, str. XXVI–CLXXIV.
- Warnke, Martin: *Hofkünstler. Zur Vorgeschichte des modernen Künstlers* (2. predelana izd.). Köln: DuMont, 1996.
- Weigl, Igor: *Arhitektura in družba sredi 18. stoletja*. Ljubljana, 2000 (tipkopis magistrske naloge).
- Zanuso, Susanna: Danese Cattaneo. *La scultura a Venezia da Sansovino a Canova*. Milano: Longanesi, 2000, str. 721–722.
- Zuccato. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Von Antike bis zur Gegenwart*, 36. Leipzig: E. A. Seemann, 1947, str. 575–576.
- Žvanut, Maja: O poreklu in rodu Beatrice Dornberg. *Annales*, 3, 1993, str. 339–342.

ZUSAMMENFASSUNG

Kaiserliche Botschafter aus den Reihen des Görzer Adels in ihrer Rolle als Vermittler neuer Architekturmodelle und Kunstströmungen

Die Rolle der Botschafter bei der Vermittlung von Kunstströmungen wurde in der kunsthistorischen Literatur bisher nur sporadisch behandelt. Es wird zwar erwähnt, dass unter anderem auch durch diesen Personkreis Künstler und Architekten aus anderen Ländern für den Dienst am Hof angeworben wurden oder dass durch diese Personen kostbare Kunstgegenstände für die kaiserlichen Sammlungen erworben wurden. Sehr wenige Studien widmeten sich aber bisher jenen Diplomaten und ihrer Rolle bei der Übertragung neuer Architekturmodelle und Kunstströmungen in jenes Umfeld, aus dem sie stammten.

Am Kaiserhof interessierte man sich das gesamte 16. Jahrhundert hindurch für die damals besten italienischen Architekten, Ingenieure, Bildhauer und Maler und ihre Werke, und wandte sich dabei unmittelbar an ihre Diplomaten, vor allem in Venedig und Rom. Diese kamen häufig aus den Reihen des Görzer Adels, in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts entstammten ihm Franz Graf Thurn (1519–1599), Vitus Freiherr v. Dornberg (1529–1591) und Johann Freiherr v. Cobenzl (um 1530–1594). Aus der erhaltenen Korrespondenz geht hervor, dass die Diplomaten mit der italienischen Renaissancekunst und Architektur bestens vertraut waren und dass Berichte darüber zu ihren regelmäßigen Aufgaben zählten.

Die erwähnten Diplomaten kehrten mit Kunstwerken und Architekturplänen, Handschriften und Traktaten sowie mit einem erlesenen Kunstverständnis nach Hause, wodurch die italienischen Renaissancekunst und Kultur auch in den damaligen innerösterreichischen Ländern und besonders im Land Görz verankert wurden. Als Höflinge hatten sie Zugang zu den führenden kaiserlichen Künstlern und Architekten bei Hof und in den Ländern. Diese wurden nun beauftragt, für sie jene Kunstideen, die sie während ihrer Diplomatenstätigkeit in den italienischen Kunstmetropolen kennen gelernt hatten, zu realisieren. Auf diese Weise kamen neue Architektur- und Kunstmuster, die noch im 17. Jahrhundert nachwirkten, in die slowenischen Länder. Es kann sein, dass Franz Graf Thurn die Sammlung von Skizzen für befestigte Villen, die nach den Plänen von Baldassar Peruzzi angefertigt wurden, aus Siena mitbrachte. Diese Skizzen werden im Kodex 10935 in der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien aufbewahrt (Skizzen befinden sich auf Papier, der zwischen 1536 und 1557 in Salzburg hergestellt wurde; Franz wurde nach seiner Ernennung zum Botschafter in Venedig zwei Jahre später 1559 nach Rom entsandt, von wo er nach einem kurzen Aufenthalt in Siena 1560 zurückkehrte); es wäre denkbar, dass auf Grundlage dieser Skizzen der Umbau des Schlosses Thurn in Vipolže im Renaissancestil erfolgte, mit dem im Oktober 1560 begonnen wurde.

Vitus Freiherr v. Dornberg ist der kunsthistorischer Öffentlichkeit durch seinen Bericht über die venezianischen Architekten, Bildhauer und andere Künstler bekannt, den er im Zusammenhang mit dem Bau des kaiserlichen Lustschlosses Neugebäude in Wien am 22. Januar 1569 an den Kaiser Maximilian II. adressierte und darin seine Meinung über den Architekten und Steinmetz Gian Giacomo dei Grigi Bergamasco († 1572) ausdrückte ebenso wie über die Architekten Giovanni Antonio Rusconi (um 1520–1587), Jacopo Sansovino (1486–1570) und Andrea Palladio (1508–1580). Darin erwähnte er auch die Bildhauer Alessandro Vittoria (1525–

1608), Danese Cattaneo (1512–1572) und Giovanni da Bologna – Giambologna (1529–1608), die Holzschnitzer Richard Taurigny aus Rouen, der auch unter dem Namen Riccardo Taurino bekannt ist, sowie den Mosaikkünstler Valerio Zuccato († 1577). Er erkundigte sich aber auch über die Fähigkeiten von Daniele Barbaro, Patriarchen von Aquileia (1514–1570) als Architekt. Vitus von Dornberg brachte neben Berichten, Kunstschatzen und Künstlern aus Venedig und Rom in seine Geburtsstadt Görz auch das Modell des im Renaissancestil erbauten Familienmausoleums, das er anstatt des nach tridentinischen Prinzipien geplanten Domes in der Form der heutigen Kirche S. Giovanni Battista, die 1585 nach Plänen des lombardischen Architekten Giulio Baldigara erbaut wurde, umsetzen ließ.

Johann Freiherr v. Cobenzl brachte – von seinen Reisen als Diplomat beim päpstlichen Hof in Rom, wo er auch sonst viele Kontakte hatte – das Modell der im Renaissancestil gebauten *villa suburbana* von Rom nach Görz. So ließ er sich in den Jahren 1584 bis 1587 außerhalb der Stadtmauern von Görz nach Plänen des landesfürstlichen Architekten Giuseppe Vintana ein Palais (heute Sitz des Görzer Erzbistums) errichten, das der Villa d'Este auf dem Quirinale in Rom, die in den Jahren 1582 bis 1585 nach Plänen von Ottaviano Mascarino für den Papst Gregor XIII. erbaut wurde, sehr ähnlich sieht. Cobenzls Palais wurde bald zum Vorbild für andere solche Bauten in Görz und für die Villen in den Vororten (z. B. Villa Zengraf-Coronini, 1593–1610). Cobenzl plante, ähnlich wie auch andere humanistisch gebildete italienische Adelige selbst Architektur auf seinen Gütern, z. B. in Štanjel. Damit kamen neue Renaissancemodelle auch nach Krain.

S U M M A R Y

Imperial ambassadors from the ranks of Gorizian nobility as mediators of new architectural models and art movements

The role of ambassadors in mediating art movements has so far received only sporadic attention in art historical literature, as one of the ways to woo foreign artists and architects to enter into courtly services or as a possibility to acquire valuable pieces of art for imperial collections. Very few studies have focused on diplomats themselves and their role in bringing new architectural models and art movements into their original environment.

Throughout the 16th century the best contemporary Italian architects, engineers, sculptors and painters as well as their works of art were in great

demand at the imperial court, which in this regard counted on the direct involvement of its diplomats, especially in Venice and Rome. The latter often came from the ranks of Gorizian nobility; in the second half of the 16th century one could also find among them Franz Count of Thurn (1519–1566), Veit Baron of Dornberg (1529–1591) and Johann Baron of Cobenzl (ca. 1530–1594). As evident from the preserved correspondence, the diplomats kept abreast of the greatest achievements in Italian Renaissance art and architecture and reporting on them was one of their regular tasks.

The aforementioned diplomats would return home bringing works of art and architectural designs, manuscripts and treatises, as well as sophisticated artistic taste, which also led to the establishment of Italian Renaissance art and culture in the then Inner Austrian provinces, especially Gorizia. As attendants at the court, they had access to the foremost courtly and provincial artists and architects – who would, at their request, try to turn ideas inspired while serving in Italian art capitals into reality – and through them introduced new architectural and artistic models into the Slovenian provinces that remained in use well into the 17th century. In this way, Franz Count of Thurn may have brought from Siena his collection of sketches of fortified villas copied from the designs of Baldassare Peruzzi, which are, bound in codex 10935, presently kept in Österreichische Nationalbibliothek in Vienna (the sketches are drawn on paper produced in Salzburg sometime between 1536 and 1557; two years after being appointed ambassador to Venice in 1557, Franz was sent to Rome, from where he returned in 1560 following a brief stop in Siena); the said sketches may have provided the basis for the Renaissance-style redesign of his mansion at Vipolže begun in October 1560.

Veit Baron of Dornberg is most known to the scholarly public for his report on Venetian architects, sculptors and other artists, which he submitted to Maximilian II on 22 January 1569 in relation to the construction of the Imperial Neugebäude palace (*Lustschloss*) in Vienna. In the said report he stated his opinion on architect and stonemason Gian Giacomo dei Grigi Bergamasco (+ 1572) as well as architects Giovanni Antonio Rusconi (ca. 1520–1587), Jacopo Sansovino (1486–1570), and Andrea Palladio (1508–1580); on sculptors Alessandro Vittoria (1525–1608), Danese Cattaneo (1512–1572), and Giovanni da Bologna – Giambologna (1529–1608); on woodcarver Richard Taurigny from Rouen, also known as Riccardo Taurino; and on mosaicist Valerio Zuccato (+ 1577). In the same report he also enquired about the architectural skills of the Patriarch of Aquileia, Daniele Barbaro (1514–1570). Apart from bringing messages, works of art and artists from Venice and Rome to his native

Gorizia, Veit Baron of Dornberg also introduced the model of Renaissance family mausoleum in place of the initially envisaged post-Tridentine cathedral in the form of the present-day Church of S. Giovanni Battista, constructed at the end of 1585 on the basis of the designs by Lombardian architect Giulio Baldigara.

Through his diplomatic missions to the Papal Court and his ties with Rome, Johann Baron of Cobenzl introduced into Gorizia the model of Roman Renaissance suburban villa with a palace (the current seat of the Archbishopric of Gorizia) he had constructed outside the city walls between 1584 and

1587 on the basis of the designs by the provincial architect Giuseppe Vintana. The said palace was reminiscent of the villa on the Quirinal Hill in Rome that Pope George XIII had constructed between 1582 and 1585 on the basis of the designs by Ottaviano Mascarino; Cobenzl's villa-palace soon became the model for other palaces and suburban villas in Gorizia (e.g. villa Zengraf – Coronini, 1593–1610). Just as Italian noblemen with humanist education, Cobenzl, too, developed his estates according to his own architectural designs, e.g. in Štanjel, thereby also establishing the new Renaissance architectural models in Carniola.